

STATUSIE GWAR PODLASKICH (MIĘDZYRZECZE WŁODAWKI I NARWI)

HRYHORIJ ARKUSZYN

Na temat gwar podlaskich istnieje dosyć bogata literatura, pisali o nich (specjalnie i przy okazji) nie tylko językoznawcy, ale również folklorysty, pisarze, etnografowie, historycy, np. w drugiej połowie XIX wieku: O. Potebnia, K. Mychalczuk, P. Żytecki, I. Neczuj-Łewycki, S. Żeleński, P. Czubyński, M. Janczuk, W. Szymanowski i inni, w pierwszej połowie XX wieku – I. Bessaraba, I. Ziłyński, W. Hancow, W. Kuraszkiewicz, J. Tokarski, J. Tarnacki, w drugiej połowie XX w. – M. Łesiów, S. Warchoń, J. Bartmiński, F. Czyżewski, M. Sajewicz, B. Janiak, M. Kondratiuk, J. Hawryluk, G. Kuprianowicz, J. Ignatiuk oraz wielu innych. Można więc stwierdzić, że język ludowy Podlasian jest dokładnie zbadany (dokładniej patrz: Łesiów 1997: [292-399]).

Do dzisiaj istnieje jednak problem, pozornie niewielki – do którego języka należą gwary terytorium międzyrzecza Włodawki i Narwi: polskiego, białoruskiego czy ukraińskiego. Bezspornie w ostatnim tysiącleciu na tym terytorium odbywały się różne ruchy migracyjne, wchodziło ono w skład różnych państw, a gwarom peryferyjnym (w naszym przypadku podlaskim), jak wiadomo, są właściwe nie tylko zjawiska interferencyjne – zachowują one także dawne cechy, utracone przez gwary centralne, przez co takie leksemy, czy też formy gramatyczne nie stały się i nie mogły się stać normą języka literackiego. Jeszcze jeden ważny szczegół – współczesne oderwanie gwar podlaskich od innych wschodniosłowiańskich oraz nieznaczny wpływ na nie języka literackiego, z wyjątkiem polskiego, po części białoruskiego, dało możliwość „zakonserwowania” takiej osobliwości, jak dyftongi, które nie występują w obecnych gwarach wołyńsko-poleskich oraz brzeskich.

Zajmiemy się tylko jedną cechą fonetyczną gwar podlaskich – dźwiękami występującymi w miejscu dawnego *jať* (ѣ, ě), czyli jego współczesnymi kontynuantami.

Jak podkreśla znany w świecie językoznawca ukraiński J. Szewelow, „wymowę ě z najdawniejszych zachowanych zabytków trudno bezpośrednio określić, dlatego że litera ѣ była używana bez przerwy aż do XIX wieku i prostych wskazówek co do sposobu jej wymowy w języku staroukraińskim nie ma [Szewelow 2002: 255]. I dalej: „W ciągu całego okresu staroukraińskiego litera ѣ była zapisywana nadzwyczaj po-

prawnie. Świadczy to o tym, że oznaczała fonem wyraźnie różniący się od innych" [Szewelow 2002: 258], dlatego że „przegląd staroukraińskich zabytków piśmienniczych wykazał, iż samogłoskę *ě*, oprócz szczególnych wypadków, nie mieszano ani z *e*, ani z *i*, – czyli był to pełnowartościowy fonem. Niektóre fakty w sposób niebezpośredni świadczą o tym, że brzmiał on jak [iɛ], a z czasem jak [ě]" [Szewelow 2002: 260], gdzie znak *ie* oznaczał dyftong *iɛ*.

Wskazuje na to również współczesny badacz poleskiego systemu fonetycznego W. Mojsijenko: „Na razie w sławistyce problem *jať* – czy był to jeden fonem w okresie wspólnostowiańskim i za pomocą jakiego/jakich dźwięków był realizowany – nie jest rozwiązany i wątpliwe, czy w ogóle będzie rozwiązany. Możliwe, że fonem /*ě*/ w stosunku fonetycznym charakteryzował się wyjątkową fonetyczną niestałością i łączył alofony, które częściowo współistniały w jednym systemie dialektologicznym, a częściowo były używane tylko w pewnych strefach dialektologicznych [Mojsijenko 2006: 80].

Badacz ten wyróżnił najbardziej typowe kontynuanty **ě* w gwarach poleskich, które zostały zapisane przez różnych autorów w ciągu drugiej połowy XX wieku. I tak, na zachodnim Polesiu „włączając południową Ziemię Brzeską i Podlasie: pod akcentem – *i*, *y* *t'liŭo*, *ryčka*, *blyłyi*, *t'ys*, *chł'yb*, *iɛ*, *ɛ*, *yɛ*, *yɛ* *c'iep*, *na okńi* *iɛ*, *xłyeb*, kontynuant i z wyróżnieniem dźwięku *i* po spółgłosce wargowej *biliły*, *vliđra*, w pozycji nieakcentowanej – *y*, i *myś'ok*, *byd'a*, *v'idr'o*, *e*, *y* *vedro*, *vydro*" [Mojsijenko 2006: 83] (w cytacie po przykładach opuszczamy odsyłacz do źródła. – H. A.).

F. Czyżewski w solidnej pracy „Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia” podaje takie kontynuanty *ě* w gwarach Południowego Podlasia: w pozycji akcentowanej: *iɛ*, *iɛ*, *ɛ*, *yɛ*, *e*, *i*, *y*, *ŷ*, *y*, a pozycji nieakcentowanej: *'e*, *'ě*, *'i*, *i*, *y*, *ŷ*, *y*, *a*, *'a* [Czyżewski 1994: 38-43].

Tak więc tematem naszej pracy jest analiza kontynuantów *ĭ* we współczesnych gwarach zarówno Południowego, jak i Północnego Podlasia, czyli w międzyrzeczu Włodawki i Narwi, w tym celu wykorzystujemy przykłady wzięte z naszego zbioru tekstów „Głosy z Podlasia” [Arkuszyn 2007], w którym znajdują się nagrania magnetofonowe opowieści Podlasian (po przykładach podajemy jedynie stronę tej publikacji). Nagrania zostały dokonane w 35 miejscowościach, z których pierwsza, Wola Uhruska w województwie lubelskim, znajduje się na południe od rzeki Włodawki, a Ryboły i Pasyńki w województwie podlaskim – na północ od rzeki Narew.

Ponieważ kontynuacja *ĭ* w gwarach podlaskich zależy od akcentu, oddzielnie analizujemy pozycję akcentowaną i nieakcentowaną.

W pozycji akcentowanej

Wykazano takie kontynuanty:

1. **Kontynuant [i]:** *b'ihal'i* (246), *b'idna* (48, 256, 292) || *pułb'idy* (42), *b'ita* (206) || *b'iity* (182) || *biliły* 'biały' (130) || *v b'iitum st'oc'i* (118), *blahov'liščyn'e* (186), *v'idaɟe* (88) || *v'idajū* (70, 286) || *v'idu* (310) || *ne v'idu* 'nie wiem' (236, 346) || *ny v'idajū* (124), *v'ijank'i* (244), *v'inčanu* (212), *v'irnyj* (88), *vm'iita* (206), *vs'i* (54, 134, 144, 154,

214, 226), *po hołovos'likovy* (230) || *s'ličku* (352), *d'ivčyna* (118, 120, 154) || *d'ivčyna* (82) || *d'ivčynoju* (350) || *do d'ivčyny* (274), *d'id* (86) || *d'it* (44, 154), *d'ity* (56, 186, 202) || *vs'i d'ity* (88), *d'iła* (320), *zal'izut* (274), *zas'ijane* (76), *zhor'iła* (158, 174), *zživ* (50), *ilide* (90, 252) || *ilidut* (146) || *ilizdyl'i* (140, 142, 174) || *ilizdyla* (178) || *ilizdyl'i* (76) || *ilizdyl'i do b'iłoji* (90), *ilixal'i* (194) || *ilixaty* (172) || *pryjilide* (274) || *pryjilixav* (106, 154, 158) || *pryjilixaty* (74) || *ponajilixal'i* (46), *ilis't'i* (118) || *ilisty* (170, 198) || *nejilila* (186), *kal'ika* (92), *l'iva* (204), *l'izu* (222), *l'ipša* (276) || *l'ipšyi* (302) || *l'ipšyx* (256) || *najl'ipše* (190), *l'is* (104, 258, 222, 226) || *l'isa* (180, 212), *l'it* (46, 134, 144, 168, 186, 258, 278) || *l'ito* (210) || *l'itom* (74, 280, 284), *m'is'at* (250), *m'išana* (44, 96), *nyv'istka* (146, 174, 204), *ny m'iły* (94) || *ny m'iv* 'nie miał' (168), *nam'irajut* (226), *nar'izav* (230), *z nas'inn'am* (182), *ned'il'u* (352) || *v ned'il'u* (186) || *v nyd'il'u* (56) || *nyd'il'* (164, 272) || *ponyd'ilok* (256), *n'ie* (142), *n'imec'* (314) || *do n'imc'a* (48) || *n'imc'i* (232) || *n'imcy* (52, 92) || *do n'imca* (130) || *n'imc'amy* (294), *ob'id* (306 || *ob'it* (216), *r'izaty* (300) || *rozr'izuvaty* (178) || *obr'ilizal'i* (320) || *odr'izaly* (92), *p'is'n'u* (44), *prysp'ivujut* (214), *r'ičku* (88) || *na r'icc'i* (332), *pos'ijav* (160) || *pos'ijal'i* (174) || *s'ijut'* (160) || *s'ijałos'o* (336), *str'ixa* (136), *s'ił'i* (304), *sus'it* (180) || *sus'itka* (192) || *sus'itky* (292) || *sus'id'n'oho* (84), *do s'in'uv* (334), *s t'ista* (250), *xl'ib* (144, 174, 222) || *xl'ip* (74) || *xl'ip* (302) || *xl'iba* (86), *c'ity* (220), *cv'itom* (182, 272), *čofov'ik* (158, 234).

Prosimy porównać różne kontynuanty *jať* w wypowiedzi tego samego użytkownika gwary: *v ned'il'u* || *v nydyl'u* (186), *n'imc'i* || *za n'e'mc'a* (232–234), *l'ipš'yi* || *l'ep'ij* (302).

2. Kontynuant **[je]** (dyftong z różnymi wariantami): *pob'jeh*^x (290) || *b'jchl'i* (290), *b'jedna* (292), *b'jel'sk'i* (310), *v'jer'e* (346) || *prov'jruvaty* (68), *vs'je* (134, 258, 266, 280), *d'jed* (66) || *d'jet* (116, 200), *d'jety* (42, 66, 260, 344), *l'jes* (52, 66, 132) || *l'jes* (294) || *l'jesom* (340) || *zal'jes'e* (nazwa wsi) (150), *po hor'jytku* (50), *do pod'jedu* (50), *kv'jetku* (332), *l'jet* (58, 218, 240, 344) || *l'jet* (114) || *l'jet* (132, 266, 276, 318) || *v tlyji l'jeta* (236) || *l'jeto* (318), *kol'jena* (346), *n'jemec* (148) || *n'jem'ec* (316) || *n'jemc'a* (64), *il'xala* (56) || *il'jedut* (316) || *il'jedut* (338) || *poj'jexal'i* (66, 316) || *poj'jexalo* (294), *s'ljaty* (66) || *s'ljec'a* (336), *s'ljno* (332) || *s'ljna* (352), *s'jel'i* (304), *sus'jet* (130) || *sus'jedy* (320) || *posus'jck'i* (66) || *posus'jck'i* (288), *sv'jecz'ku* (342), *m'jev* 'miał' (70) || *m'jev* (126) || *m'jev* (100, 126, 308, 318) || *ne m'jel'i* (196, 350) || *um'jev* (348), *m'jes'i* (278), *m'jesanyj* (280), *na xl'e'b* (90) || *xl'ep* (116) || *xl'ep* (170, 184), *xl'jev* (142), *il'xat'i* (128) || *zaj'jedu* (136) || *zaj'jexav* (268) || *pryj'jexal'i* (292, 308), *ob'jet* (216), *obr'jezuval'i* (330) || *povr'jezuvany* (136), *r'jeczka* (152) || *r'jeczka* (280) || *na r'jek'i* (332), *il'jes't'i* (118) || *il'jli* (170, 172) || *poj'jesty* (286) || *il's't'* 'jeść' (240) || *il'li* (284, 286), *c'jepom* (244), *čofov'jek* (266, 314, 342) || *čofov'jek* (64, 126) || *čofov'jek* (124).

Równoległe formy w wypowiedzi tego samego respondenta: *po hor'jytku* || *hor'ylka* (50), *il'jes't'i* || *il'is't'i* (118), *il'jli* || *il'isty* (170), *ob'jet* || *ob'it* (216), *obr'jezuval'i* || *obr'izal'i* (330).

Prosimy porównać używanie dyftongów w takich pozycjach: *tlyji kryž'je* (266), *dv'je šk'oly* (360), *try dvor'je* (294), *vnoč'je* (318), *pek'ut v peč'je* (300), chociaż dalej jest: *v p'eč'i* (300), *pr'it'je* 'przyjść' (128).

3. **Kontynuuant [e]:** *b'eženstvo* (116, 294, 294), *b'el'sk* (240), *v'ek* (200) || *v'ek'i* (360), *vs'e* (126), *ves'el'a* (356), *v'ešal'i* (338), *d'et'i* (114, 118, 122, 134) || *d'et'am* (138) || *d'etk'i* (130), *kv'etku* (334), *ružnocy'etny* (362), *l'ep'ej* (190, 208) || *l'ep'ij* (302) || *najl'ep'ej* (132) || *najl'ep'ij* (150, 160), *l'et* (162) || *s'im'il'etka* (348), *k'uxn'a* *l'etn'a* (142), *m'ela* (126) || *m'ev* 'miał' (116), *n'e* (54, 152, 322, 354) || *n'ee^a* (144), *n'emcy* (116, 224, 260) || *n'em'ec* (128) || *za n'e'mc'a* (234) || *do n'emc'a* (126), *n'ed'el'u* (130), *n'i v'edu* 'nie wiem' (258) || *ny v'edaju* (126, 128), *nad'eju* (134), *p'es'n'ej* (214), *poje'al'i* (240) || *pr'ij'e'al'i* (136), *v s'en'ax* (376).

Równoległe formy: *n'emc'i* (316) || *n'imec'* (314) || *n'je'm'ec* (316).

4. **Kontynuuant [e]:** *n'emcy* (288), *svet'at* (374).

5. **Kontynuuant [y]:** *blyxy* (290), *hor'yl'ka* (42) || *pohor'yl'o* (56), *dlyvky* (288) || *dlyvčyna* (200) || *dlyvčyny* (296) || *dlyvčynu* (288) || *dlyučyna* (188) || *dlyvčyna* (218) || *dlyučynka* (214), *d'yl'at* (262), *dlyty* (146, 198, 360) || *dlytky* (288), *dlyšk'i* 'dzieże' (300), *hlypl'any* (94), *mlys'at* (286), *mlys'ac'* (92, 106), *ny* (168, 186, 298), *nlymec* (208, 290) || *nlymec'* (306) || *nlymcy* (290) || *za nlymca* (216), *nedlyl'a* (304) || *v nedlyl'u* (216) || *v nydlyl'u* (186) || *nedlyl'* (282) || *p'ara nydlyl'* (220), *slyjal'i* (258) || *poslyjut* (282) || *naslynn'e* (182, 282), *slynom* 'sianem' (296), *slymie kon'opl'i* (172), *pryslyvyujut* (256), *syd'ila* (50) || *syd'ity* (56) || *suslytka* (218) || *suslytky* (212), *prorlyžmo* (222) || *prorlyžal'i* (42), *xryn* (362), *čoťovlyk* (88) || *čoťovlyk* (194).

Różne kontynuanty w wypowiedzi tego samego respondenta: *nedlyl'a* || *po-ned'itok* (304).

6. **Kontynuuant [a]:** *z d'ada-prad'a...* (140) (oczywiście polonizm); por. spostrzeżenia J. Szewelowa, że słowo *дядько* jest spokrewnione ze słowem *diđ* [Szewelow 2002: 256].

W zakończeniach celownika i miejscownika:

- a) **kontynuuant [i]:** *v syl'i* (62, 90, 174) || *v sev'i* (166), *na kun'c'i* (162), *po hoťov'i* (174), *na sou'b'i* (190), *na hor'i* (274), *vs'im* (186);
- b) **kontynuuant [je]** (z różnymi wariantami): *v dvor'je* (48) || *na dvor'je* (128), *po hoťov'je* (70), *mn'je* (346), *sob'je* (118, 240) || *sob'je* (300, 320) || *na sob'je* (70), *na hor'je* (102), *na vojn'je* (118) || *po vujn'je* (124, 148) || *po vujn'je* (312, 324, 328), *v kunc'je* (144), *v peč'je* (338), *po zeml'je* (266), *v syl'je* (314) || *po sel'je* (340) || *u s'el'je* (348), *po šos'je* (316);
- c) **kontynuuant [e]:** *v hoťov'e* (350);
- d) **kontynuuant [y]:** *v tym kuncly* (176), *na stynly* (362).

W pozycji nieakcentowanej

Wykazano takie kontynuanty:

1. **Kontynuant [i]:** *b'id'u* (134) || *b'idov'at'i* (134) || *bidn'ejšoho* (318), *b'itor'us* (272) || *b'itor'usom* (280) || *b'itor'usk'i* (310) || *b'itor'us'ky* (336) || *v b'itumst'oc'i* (318), *pob'iž'im'o* (304), *v'itroh'on* (244), *hor'i'lon'ky* (42), *d'id'y* (154) || *pr'ad'id'y* (156), *d'il'ites'a* (50), *d'ivč'ata* (124, 144) || *d'ivčyn'eta* (176) || *d'ivčyn'atka* (340), *d'it'mly* (88) || *d'it'ej* (126) || *d'it'ej* (118, 134) || *d'it'lyj* (360) || *d'it'ij* (368) || *d'it'inoju* (346) || *d'it'instvo* (168), *znajit'e* (128), *za hr'ix'i* (276), *jid'et* (170) || *jid'at* (180, 250), *kam'in'ec'* (336), *kv'it'ok* (336), *l'is'y* (222) || *l'is'a* (76, 196) || *l'isn'lyčy* (68) || *l'isn'ačja* (198) || *l'isk'ovy* (242) || *l'išč'yns'komu* (nazwisko) (124), *m'isc'ovos't'i* (280), *ny nar'ik'ačju* (102), *p'il'sok* (160) || *v p'isloč'ku* (226), *p'ix'otoj* (316), *pry'izž'ačje* (248), *pryl'it'ačjut'* (152), *s'v'ič'k'i* (374), *s'id'it* (318) || *s'idym'o* (304) || *s'id'el'i* (330), *s'im'ila* (318, 340) || *s'im'ejny* (350), *s'inok'osy* (222), *sm'il'atys'a* (210), *sp'iv'al'i* (60) || *sp'iv'aty p'is'n'i* (162), *st'in'a* (354) || *v st'in'u* (334), *xl'iv'a* (142) || *xl'iv'y* (376), *cv'it'e* (272), *c'ip'am'i* (314).

Równoległe formy używane przez tego samego rozmówcę: *b'itor'us* (272) || *bytor'usy* (280), *d'it'ej* || *d'et'ej* (134), *sn'id'an'e* || *s'n'ed'an'e* || *s'n'ad'an'e* (240), *sp'iv'al'i* || *spyv'aty* (60), *nar'ik'ačju* || *nar'ek'ačju* (100-102); por. zależność od akcentu: *sus'itky* || *susy'tkly* (292).

2. **Kontynuant [y]:** *byd'a* (176), *byl'en'k'i* (206) || *bylost'oc'i* (226) || *bylost'oč'yna* (280) || *bytor'usy* (280), *byžym'o* (290) || *zabyh'ačje* (188) || *vlybyžyš* (212), *vyd'omo* (246), *vlytrypav* (282), *dyd'ly-pradyd'ly* (282), *dyt'ej* (52, 58) || *dyt'lyj* (238, 298) || *dyt'mly* (96) || *dyt'a* (214), *dyuč'ata* (82) || *dyvč'at* (82) || *dyvčyn'at* (216, 304) || *dyvčyn'ata* (274), *złodyčja* (88), *kamyn'ec'* (336), *myslyty* (250) || *myš'lane* (190), *myš'ok* (88) || *myšk'a* (170) || *myš'oč'ok* (50) || *myšk'amy* (44), *nym'etčyny* (64) || *nym'e'm'eščyny* (88), *pys'en'* (286) || *pys'n'i* (166, 206, 214) || *pys'en'* (214), *pry'yt'ačje* (92), *ryk'a* (258) || *pud ryk'u* (290), *sym'ili* (118), *sym'il'ucc'a* (202) || *sym'il'al'is'a* (184), *spyv'aty* (60) || *spyv'ata* (42) || *spyv'ačjut* (202) || *pys'n'i spyv'ačimo* (166) || *spyv'al'i* (174, 214) || *pospyv'aty* (286), *na styn'ly* (362), *stryl'aty* (306), *susy'tkly* (292), *tryp'ačka* (160).

O takim kontynuancie J. Szewelow pisał: „W kilku słowach ukraińskich w miejscu *ě* występuje kontynuant *y*, co wyraźnie wskazuje na proukr. *i*; język rosyjski oraz niekiedy inne języki słowiańskie w tych przypadkach także mają *i*: *dyt'yna* ale: *d'ity* [...], *syd'lyš*: *s'isty* [...], dial. (płn.ukr.) *myz'lync'* [...]” [Szewelow 2002: 264]. Oczywiście na częstotliwość używania kontynuanta [y] wpływało i to, że w niektórych gwarach była tendencja do stwardnienia spółgłosek wargowych i [r].

Prosimy porównać formy równoległe w wypowiedzi tego samego respondenta: *dyt'ej* || *det'ej* (270) (możliwe, że przez zbliżenie [y] oraz [e] w pozycji nieakcentowanej).

3. **Kontynuant [e]:** *b'e'lov'eža* (356) || *b'e'lor'uska* (310) || *pob'e'lor'usk'i* (272) || *pob'e'lor'usku* (336), *v'ed'omo* (354), *v'enč'at'* (128), *do d'et'ej* (134) || *d'et'instvo* (100),

pod'el'ii'i (308), vlyiexal'i (344), v l'es'u (242) || l'es'n'ik'om (116) || v l'esn'ictv'e (174) || pol'ešuklye (156) || pud'es''ak'i (364), r'ek'i (338), nar'ek'aju (100), pon'e/m'eck'i (128), p'ex'otoj (314), s'v'et'ii'i (342), s'n'ed'an'e (240) || do sn'ed'an'ija (356), na s't'en'u (338).

Równoległe formy w wypowiedzi tego samego respondenta: b'ełoruska || b'ito-rusk'i (310), b'ełoruscy || b'ito-rus'ka (322), p'ex'otoj (314) || p'ix'otoj (316).

4. **Kontynuant [e]:** pob'ełorusku (194), de'tej (96, 270), nem'eck'i (96), ceł'ujut (270).

5. **Kontynuant [a]:** pos'ad'ajut (338), s'n'ad'an'e (240) (ostatni przykład to oczywiście polonizm).

W zakończeniach

Wykazano takie kontynuanty:

- kontynuant [i]:** v b'i'ily'm st'oc'i (118), v c'erkv'i (122), v hr'abarc'i (128), v ha-m'eryc'i (120), v hospod'arc'i (348), v k'l'un'i (242), v samox'od'i (122), na b'luz'i (86), na dor'oz'i (316), na z'axod'i (94), na p'ol'i (258), na skrylpc'i (340);
- kontynuant [y]:** v am'erycy (118), v hospod'arcy (54), na dor'ozy (178), na t'lavcy' (82);
- kontynuant [e]:** v čer'ems'e (140).

Podajemy statystkę używania każdego kontynuantu (bez uwzględniania wariantów fonetycznych, morfologicznych i słowotwórczych):

Kontynuanty $\frac{1}{2}$ (ilość rdzeni)						
	[i]	[iɛ] (z wariantami)	[e]	[e]	[y]	[a]
W pozycji akcentowanej	55	33	20	2	21	1
W pozycji nieakcentowanej	32	-	14	4	22	2
Razem	87	33	40	6	43	3

W zakończeniach rzeczowników w celowniku i miejscowniku:

Kontynuanty $\frac{1}{2}$						
	[i]	[iɛ] (z wariantami)	[e]	[e]	[y]	[a]
W pozycji akcentowanej	6	11	1	-	2	-
W pozycji nieakcentowanej	12	-	1	-	4	-
Razem	18	11	2	-	6	-

Jeszcze raz odwołam się do znanej pracy J. Szewelowa „Historyczna fonologia języka ukraińskiego”, gdzie autor charakteryzuje kontynuanty jat' w różnych językach

słowiańskich: „Obecnie żaden z graniczących ze sobą języków słowiańskich nie ma takich samych kontynuantów *ě*, co język ukraiński: rosyjski i białoruski (środkowo- i północnobiałoruskie gwary) mają *’e* (ros. *бѣлый*, biał. *бѣлы*), polski – *’a* przed twarzymi spółgłoskami zębowymi oraz *’e* w innych pozycjach (*biały* ale: *bielić*), gwary wschodniosłowackie kontynuują *ě* jako *e* i *ě* – jako *i* (*bili* ale: *bl’edi* ‘blady’), gwary wschodniobułgarskie mają *’a* przed sylabą z samogłoską nieprzednią i *æ* w innych pozycjach (*b’al* ale: *bæli* mianownik l.mn. rodz. męskiego)” [Szewelow 2002: 261].

O czym świadczy przedstawiona statystyka? Kontynuant [i] wykazano w 105 słowach, dyftong – w 44, [y] – w 49, czyli widzimy przewagę „ukraińskich” kontynuantów, „białoruski” kontynuant [’e] – tylko w 42 słowach, z których część uznajemy za zapożyczenia z białoruskiego języka literackiego (*b’elov’ieža*, *pob’elor’lusu* i inne, ponieważ niektórzy nasi respondenci uczyli się w szkołach białoruskich, które funkcjonowały na Północnym Podlasiu), pojedyncze rusycyzmy (*b’eženstvo*) i polonizmy (*b’el’sk*), a „polski” kontynuant [’a] tylko w trzech słowach.

Jak wiadomo zakończenie jest jedyną częścią słowa języka literackiego, w porównaniu z rdzeniem, sufiksem i prefiksem, gdzie nie występują zapożyczenia. Dlatego tak ważne jest wykazanie tego w gwarach podlaskich: w celowniku – miejscowniku dominują „ukraińskie” kontynuanty [i], [ie], [y] – w 35 słowach, a „białoruski” [’e] tylko w dwóch. Taka statystyka w przekonujący sposób świadczy o tym, że gwary wschodniosłowiańskie od Włodawki do Narwi (oraz z dziesiątek miejscowości także za tą rzeką) to gwary północnoukraińskie.

Skrupulatna analiza kontynuantów ukraińskich *jat’* pozwoliła J. Szewelowowi wyciągnąć wniosek „Biorąc pod uwagę te fakty, atrakcyjna teoria wspólnego rozwoju *ě* we wszystkich wspomnianych językach musi zostać odrzucona; natomiast dla języka ukraińskiego wykształca się odmienna linia ewolucji, która idzie szlakiem dyftongizacji [...] W podsumowaniu można stwierdzić, że we wszystkich protoukraińskich dialektach z *ě* rozwinął się dyftong *ie*, który zachował się (pod akcentem) na Polesiu” [Szewelow 2002: 262]. I jeszcze: „Żaden spośród sąsiednich języków (dialektów) nie rozwijał się w sposób analogiczny” [Szewelow 2002: 263].

Jak widzimy, tylko na bazie kontynuacji *jat’* możemy określić, do jakiego języka należą gwary podlaskie, oprócz tego bierzemy pod uwagę ten fakt, że w mowie mieszkańców tego regionu nie występują akanie, dziekanie i ciekanie, charakterystyczne dla gwar białoruskich.

Literatura

1. Аркушин 2007 – Г. Аркушин, *Голоси з Підляшшя*, Луцьк 2007.
2. Лесів 1997 – М. Лесів, *Українські говірки у Польщі*, Варшава 1997.
3. Мойсієнко 2006 – В. Мойсієнко, *Фонетична система українських поліських говорів у XVI-XVII ст.*, Житомир 2006.
4. Шевельов 2002 – Ю. Шевельов, *Історична фонологія української мови*, Харків 2002.
5. Czyżewski 1994 – F. Czyżewski, *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin 1994.